

KALÓ JÓZSEF

„Mert akinek ideje van, annak élete van”

Szombathelyi Ferenc vezérezredes szerepe Magyarország német megszállásában és a Sztójay-kormány megalakulásában

Szombathelyi Ferenc 1941 szeptembere óta állt a Magyar Királyi Honvéd Vezérkar élén. Kinevezésére elsősorban elődjétől merőben eltérő, az erők megőrzéséről vallott elképzelései miatt került sor, amelynek vezérfonala a magyar öncélúság gondolata volt a katonai döntések nyelvére lefordítva, szem előtt tartva 1918–1920 tragédiáját, illetve az ennek elkerülésére való törekvést. Ez természetesen nem valósulhatott meg maradéktalanul, hiszen Szombathelyi kinevezésének pillanatában Magyarország már több mint két hónapja hadban állt a Szovjetunióval, még hosszabb ideje politikai és katonai szövetség kötötte Németországhoz, s ez olyan kényszerpályát eredményezett, melynek következményeit maradéktalanul elhárítani már nem, legfeljebb csak enyhíteni lehetett. E katonapolitika megvalósításában Szombathelyi vezérezredes támogatókra talált Horthy Miklós kormányzó és Kállay Miklós miniszterelnök személyében. Magyarország német megszállása e politika esetleges – azaz a körülményektől függő – továbbfolytatása szempontjából teljesen új helyzetet teremtett, s az alábbiakban arra vállalkozunk, hogy bemutassuk a megszállás körülményeit, a németekkel lefolytatott tárgyalásokat s azok eredményeit, valamint az új magyar kormány megalakulásának folyamatát, mindezekben elsősorban a vezérkar főnökének helyzetére, szerepére és célkitűzéseire koncentrálva.

Magyarország német megszállásának tervéről a magyar politikai és katonai vezetés még a végleges javaslat megszületése előtt, annak tervezési folyamatában homályos értesüléseket szerzett. A pozsonyi magyar katonai attasé¹ ugyanis 1943. szeptember 20-a körül szlovák forrásból úgy értesült, hogy Magyarország kiugrása esetén azonnal sor kerülne az ország megszállására, mégpedig északról szlovák, keletről román és délről szerb erőkkel. A németek a Margarethe-terv első változatában valóban számoltak a szlovák és román részvétellel, a szerbekével azonban nem, de a jelentésnek szerbekre vonatkozó részét a jelentéstevő is zavarosnak nevezi. A jelentés második fele pedig más forrásból horvát erők részvételét tartja valószínűnek.² Ezek még nem voltak világos adatok, egyértelmű jelzések, s valószínűsíthetően ezért nem vette komolyan azokat a magyar vezetés.

¹ Lipcsey-Magyar Sándor (1908–1975) vezérkari őrnagy, 1942 és 1945 között magyar katonai attasé volt Pozsonyban.

² Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL) VKF 1943 1. oszt. 5991/eln.; VKF 1943 2. oszt. 26.077/eln. Feltűnő a jelentésnek az a mondata, mely szerint Tiso elnök óvatosan kezeli és a lehetőségekhez képest elutasítani igyekszik a német felszólítást, a háború kimenetelének bizonytalansága miatt. *Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht*. Frankfurt am Main, 1961. 189. A Magyarország megszállására vonatkozó német terv megszületésének és végleges változata kialakulásának folyamatát részletesen bemutatja Kun József: *Magyarország német katonai megszáll-*

Nem világos, hogy a jelentésnek előzménye-e a Kádár Gyula³ visszaemlékezésében szereplő Lipcsey-Magyar Sándor vezérkari őrnagytól kapott levelek valamelyike?! Itt azt írja Kádár, hogy 1943 októberében olyan értesítést kapott Lipcsey-Magyar Sándortól, hogy egyik bizalmi embere, akinek jó összeköttetései vannak a német nemzetiszocialista pártban, tudomást szerzett Magyarország német megszállásának előkészületeiről, sőt annak időpontjáról is, melyet 1944. február végére vagy március elejére helyezett. Kádár jelentést tett a levélről a megfelelő kormánytagoknak és természetesen a vezérkar főnökének is, de egyedül Keresztes-Fischer Ferenc⁴ belügyminiszter vette nagyon komolyan a hírt, és a saját szervei útján információszerzésbe is kezdett. A vezérkar főnöke nem adott ugyan hitelt ennek a hírnak, de utasította a pozsonyi katonai attasét, hogy emberével tartsa az összeköttetést, és küldjön értesítést bármilyen új információról. Nem sokkal később Lipcsey-Magyar vezérkari őrnagy újabb levelet küldött a 2. vkf. osztály vezetőjének, melyben az szerepelt, hogy hamarosan egy német megbízott érkezik Budapestre azzal a feladattal, hogy Kéri Kálmán⁵ vezérkari ezredestől tudakolja meg olyan magyar tábornokok és magasabb beosztású vezérkari tisztek neveit, akik a német megszállás után a honvédség kulcspozícióinak betöltésére alkalmasnak látszanak politikai elkötelezettségük révén. Kádár jelentése után Szombathelyi vezérezredes és Keresztes-Fischer Ferenc parancsot adtak a német megbízott megfigyelésére, s Kéri vezérkari ezredest is tájékoztatták a találkozó előtt. A német Kéri előtt is megerősítette a megszállás közeli bekövetkeztét, azonban a magyar vezetés elbagatellizálta annak veszélyét.⁶

Maga Szombathelyi az ellene a vezérkar főnökének bírósága által 1944 októberében indított eljárás során azt vallotta, hogy első értesüléseit 1943 novemberében szerezte a német megszállásra vonatkozóan. Konkrétumokat nem közölt vallomásában, egyszerűen csak fecséző német tisztektől származó információkról beszélt.⁷ Ezek a források természetesen szintén nem voltak döntőnek tekinthetők.

Lakatos Géza⁸ vezérezredes 1944 januárjában jelentette a vezérkar főnökének Magyarország várható katonai megszállásának tervét, mely iratokhoz leitatott SS-tisztektől jutottak hozzá. Azonban a jelentés kiértékeléséhez nem rendelkeztek adatokkal, így a magyar vezérkar nem adott hitelt az értesüléseknek.⁹

lásának előkészítése és lefolyása 1943. szeptember – 1944. március. Hadtörténelmi Közlemények, 76. évf. (1963) 1. szám. 37–84.; valamint Ránki György: *1944. március 19.* Budapest, 1978. 48–57.

³ Kádár Gyula (1898–1982) vezérkari ezredest, 1939 augusztusától 1942 májusáig a pécsi IV. hadtest parancsnokságán, 1942. májustól októberig a 2. vkf. osztályban szolgált. 1942. október 1. és 1943. augusztus 1. között a 6. vkf. osztály vezetője, majd 1943. augusztus 1-től 1944. április 15-ig 2. vkf. osztályvezető.

⁴ Keresztes-Fischer Ferenc (1881–1948) 1938. május 24. és 1944. március 22. között belügyminiszter.

⁵ Kéri Kálmán (1901–1994) vezérezredes, ekkor vezérkari ezredest és 1942 augusztusa óta a honvédelmi miniszter szárnysegéde.

⁶ Kádár Gyula: *A Ludovikától Sopronkőhidáig.* Budapest, 1978. 2. k. 624–628.

⁷ Szombathelyi Ferenc elsőrendű vádlott vallomása az 1944. október 11–12-én megtartott főtárgyaláson. Idézi: Szakály Sándor: *Szombathelyi Ferenc vezérezredes és társai a Honvéd Vezérkar Főnökének bírósága előtt.* Hadtörténelmi Közlemények, 99. évf. (1986) 1. sz. 187.

⁸ Lakatos Géza (1890–1967) vezérezredes, 1941. augusztus 1. és 1943. május 5. között a VIII. hadtest, 1943. május 5. és 1943. augusztus 1. között a Magyar Királyi Megszálló Erők, 1943. augusztus 1. és 1944. április 1. között pedig a 2. hadsereg parancsnoka. Magyarország miniszterelnöke 1944. augusztus 29-től 1944. október 16-ig.

⁹ Lakatos Géza: *Ahogy én láttam.* Budapest, 1992. 73.

1944. március 8-a körül kezdtek beérkezni az első hírek arról, hogy német csapatösszevonások folynak a magyar határ közelében.¹⁰ Magyar vasúti tisztviselők jelentették, hogy naponta 40–50 német katonai szállítmány rakodik ki Bécsújhely–Kismarton térségében.¹¹ Katonai vonalon a jelentések nagy része a szombathelyi III. hadtest kémelhárító és hírszerző osztályától érkezett, s néhány nappal később már maga a hadtestparancsnok, Bakay Szilárd¹² altábornagy jelentette táviratban Szombathelyi vezérezredesnek, hogy a német csapatok Magyarország megszállására gyülekeznek.¹³

A vezérkar főnökét a fenti jelentések elbizonytalanították. Egyfelől hitelt adott azok tartalmának, s ilyenkor úgy fogadkozott: „ha megszállnak a németek, én leszek az első partizán”, azaz kész lett volna a németekkel való fegyveres szembefordulásra, miközben egy Magyarországon kibontakozó partizánháborút az ország szempontjából katasztrófának tartott volna, amint ezt alább még részletesebben tárgyalni fogjuk. Másrészt ostobaságnak tartotta a megszállást a németek szempontjából is (az e gondolat mellé felsorakoztatott érveit is később tárgyaljuk). A bizonytalan helyzetben lévő vezérkar főnöke végül Kádár Gyula ezredes rábeszélésére a következő lépésre szánta el magát: utasította helyettesét, Bajnóczy József¹⁴ vezérezredest, hogy kérjen felvilágosítást a német katonai attasétól, Kállay Miklós¹⁵ miniszterelnököt pedig arra kérte, érdeklődjön ő is a budapesti német követnél.¹⁶ Kállay azt felelte, hogy beszélni fog a német követtel, de azt nem fogja említeni, hogy a magyar fél egy esetleges megszállásra gondol, „úgy kell feltüntetni, mintha ennek bekövetkeztét eleve abszurdumnak tartanánk”.¹⁷

¹⁰ A képet némileg árnyalja a Ravasz István által talált, a magyar vezérkar utasítására készített térkép, mely „február 28-i keltezéssel [...] a 20 nappal későbbi megszállásban részt vevő német csapatokat rögzíti, azok pontos helyének és harcértékének feltüntetésével”. Ravasz István: *Magyarország és a Magyar Királyi Honvédség a XX. századi világháborúban 1914–1945*. Nagykovács, 2003. 116. Ez mindenképpen ellentmond a német erők felderítéséről szóló, alább következő forrásoknak!

¹¹ *Kriegstagebuch*, 224.; Ránki György–Pamlényi Ervin–Tilkovszky Loránt–Juhász Gyula: *A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944*. Budapest, 1968. 780.

¹² Bakay Szilárd (1892–1947) altábornagy, 1943 májusától 1944 júliusáig a szombathelyi III. hadtest parancsnoka.

¹³ Bakay altábornagy március 12-én küldte ki az ekkor a 7. gyaloghadosztály parancsnokságán, Sopronban szolgáló Köves-Toronyi Ferenc századost Németországba azzal a feladattal, hogy a Magyarország határán felvonuló német csapatok erejét, szándékait és hangulatát felderítse. A felderítés eredményéről Köves-Toronyi százados írásban és szóban is jelentést tett a III. hadtest parancsnokának, aki továbbította ezeket a Honvéd Vezérkar Főnökének. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL) V32000/23 Köves-Toronyi Ferenc 1945. október 21-i nyilatkozata Bakay Szilárd igazolási ügyében; Kádár: *A Ludovikától Sopronkőhidáig*, 2. k. 656. Kéri szerint Bakay a honvédelmi minisztert személyesen is tájékoztatta. Kéri Kálmán: *Visszaemlékezés 1944. március 9-re*. Hadtörténelmi Közlemények, Új folyam, 21. évf. (1974) 1. sz. 93.

¹⁴ Bajnóczy József (1888–1977) vezérezredes, 1941. november 1-jétől 1944 májusáig a Honvéd Vezérkar Főnökének helyettese.

¹⁵ Kállay Miklós (1887–1967) 1942. március 10-től 1944. március 22-ig Magyarország miniszterelnöke.

¹⁶ Dietrich von Jagow SA-Obergruppenführer (1892–1945) 1941 júliusa és 1944 márciusa között Németország budapesti követe.

¹⁷ Kádár: *A Ludovikától Sopronkőhidáig*, 2. k. 656–657.

Bajnóczy vezérezredes tehát március 13-án magához kérte a budapesti német katonai attasét¹⁸ helyettesítő Fütterer¹⁹ vezérőrnagy légügyi attasét, és felvilágosítást kért tőle a csapatösszevonások célját illetően, valamint közölte azt is, hogy német tisztnek nyilatkozata szerint a csapatok célja Magyarország megszállása. Fütterer vezérőrnagy az OKW főnökétől²⁰ kapott utasítás szerint másnap közölte Bajnóczy vezérezredessel,²¹ hogy az OKW a legnagyobb csodálkozással fogadta a magyar vezérkarfőnök helyettesének kérdését, s elgondolkodtató jelenségnek tartják, hogy egy páncélos-tanhadosztály Bécs környéki megjelenésén a magyar fél ennyire megütközik.²² Bajnóczy vezérezredes erre azt válaszolta, hogy a magyar vezérkar főnöke nem, csak a polgári hatóságok nyugtalanok, s kértek folyamatosan felvilágosítást. S hogy ezt a német fél felé is hangsúlyozzák, érdeklődött a vezérkar főnöke helyett annak helyettese. Bajnóczy József a fenti kijelentéseket tevő német tisztnek adatainak későbbi átadását is megígérte a légügyi attasénak. A kialakult helyzetet a németek meggyőződése szerint magyar részről azért is találhatták nyugtalanítónak, mert sem a kormányzó legutóbbi, Führerhez intézett, sem Szombathelyi vezérezredesnek az OKW főnökéhez intézett levelére az ideig nem érkezett válasz.²³

Kállay miniszterelnök bevárta, hogy a katonák tegyék fel a kérdést a németeknek, s óvatosságból azt is, amíg a német követ hozta szóba a magyar külügyminiszternél²⁴ a csapatösszevonások körüli izgatottságot. A német követ is csodálkozását fejezte ki a meg gondolat-

¹⁸ Hans von Greiffenberg (1893–1951) gyalogsági tábornok, 1943. október 10. és 1944. április 1. között a budapesti német követség katonai attaséja vezérőrnagyi rendfokozattal, majd 1944. április 1-jétől a *Wehrmacht* meghatalmazott tábornoka Magyarországon, gyalogsági tábornoki rendfokozattal. Greiffenberg éppen ezen a napon utazott a Führer főhadiszállására, ahol több napot töltött, de a Margarethe-tervről csak március 17-én tájékoztatták. *Kriegstagebuch*, 224.

¹⁹ Kuno Heribert Fütterer (1894–1963) a légierő tábornoka, ekkor vezérőrnagy és 1938 nyaratól a budapesti német követség légügyi attaséja. 1944. április 4-től a magyarországi német légierő vezénylő tábornoka, aki ebbéli tisztségében rendelkezett a magyar légierő és légelhárító szervezetek felhasználásáról.

²⁰ Az *Oberkommando der Wehrmacht*, a német véderő-főparancsnokság főnöke 1938-tól 1945-ig Wilhelm Keitel (1882–1946) vezértábornagy volt.

²¹ Kádár Gyula visszaemlékezése szerint a választ Fütterer írásban hozta a vezérkarfőnökségre, s Szombathelyi erre úgy reagált, hogy „a németek, ha a megszállás szándékukban állana, nem lenének bolondok ilyen írást kiadni a kezükből.” Kádár: *A Ludovikától Sopronkőhidáig*, 2. k. 658.

²² Kállay visszaemlékezésében ehhez még azt is hozzáteszi, hogy a katonai attasé (valójában a légügyi attasé) úgy tájékoztatta a magyar vezérkart, hogy a Bécs környéki csapatösszevonásokat két dolog indokolja: egyrészt a város jelentős közlekedési csomópont, másrészt hadipari központ és állandó célpontja a szövetséges légierőnek, melynek gépei Magyarország felől közelítik meg a várost. Mivel a magyar fél megtagadta azt a kérést, hogy területén telepíthessenek német légvédelmi ütegeket, így ezt a határ közelében kell megtenniük. Kállay Miklós: *Magyarország miniszterelnöke voltam*. 2. kötet. Budapest, 1991. 165–166. Ez utóbbi érvel Fütterer a magyarok „rossz lelkiismeretére” is építhetett, ami garanciája lehetett annak, hogy többé ne hozakodjanak elő a kérdéssel.

²³ *Kriegstagebuch*, 224–225.; Ránki–Pámlényi–Tilkovszky–Juhász: *Wilhelmstrasse*, 780–781. Horthy 1944. február 12-én írt Hitlernek, Szombathelyi pedig 1944. február 14-én Keitelnek. Mindketten a szovjet hadművelleti területen működő erőknek a magyar határok közelébe, a Kárpátok előterébe való visszavonását, valamint ezen erők egyesítését szerették volna elérni. Ezenkívül azt is szerették volna kieszközölni, hogy a magyar erők feladata legyen a Kárpátok védelme, amennyiben a szovjetek elérnék ezt a vonalat. A németek bizalmatlanok voltak a tervvel kapcsolatban, mert abban a kiugrás előkészítésének lehetőségét látták.

²⁴ Ghyczy Jenő (1893–1982) diplomata, politikus. 1939-től a Külügyminisztérium Politikai Osztályának vezetője, 1941-től a külügyminiszter állandó helyettese, majd 1943. július 24. és 1944. március 22. között külügyminiszter.

lan híresztelések miatt, melyek a csapatösszevonások következtében szárnyra kaptak.²⁵ A Kállay Miklóstól kapott, óvatosságra intó utasításnak volt köszönhető, hogy Ghyczy Jenő válaszában az ügyet ártalmatlanabbnak nyilvánította, mint azt a katonák beállították. Véleménye szerint Bajnóczy vezérezredes érdeklődésének oka is csak a kíváncsiság volt (tudniillik a szóban forgó csapatoknak Magyarországon keresztül történő esetleges szállítására vonatkozóan), s nem a nyugtalanság. A magyar kormány különben sem gondolt a híresztelésben szereplő lehetőségre.²⁶

A magyar fél tehát mind politikai, mind katonai vonalon félrevezető információkat kapott a németektől, s a válaszok a miniszterelnököt és a vezérkar főnökét is megnyugtatták.²⁷ Ennek oka nem naivságuk volt, hanem elsősorban az, hogy nem tartották ésszerű lépésnek a németek részéről Magyarország megszállását. Úgy vélték, a németek már így is olyan nehéz helyzetben vannak, „hogy egy újabb katonai és politikai feszültség kiélezését a nyílt törésig nem fogják magukra venni”.²⁸ Szombathelyi vezérezredes személy szerint meg volt győződve arról, hogy „Németország politikailag a céljait sokkal ügyesebben és jobban más úton is el tudná érni, nem kell ahhoz Magyarországot megszállni”.²⁹ Ezzel a gondolat- tal csengett össze Keresztes-Fischer belügyminiszter véleménye, aki szintén nem gondolt konkrét katonai lépésekre, hanem csak arra, hogy a németek a csapatösszevonásokat politikai zsarolásra fogják felhasználni, azaz követelni fogják az ő és a miniszterelnök eltávolítását.³⁰ Szombathelyi Ferenc az eseményeket katonai szempontból vizsgálva jutott arra a következtetésre, hogy Németország egy esetleges megszállással csak még inkább szétforgácsolná erejét az amúgy is katasztrofális hadművelleti helyzetben.³¹ Magyarországra való bevonulásuk ideje előbb-utóbb bekövetkezik – vélte –, de csak akkor, ha az arcvonal közvetlenül Magyarország határaihoz ér.³² Amennyiben ennél előbb kerülne sor egy német megszállásra, az a nyugati szövetségesek szemében csak a pánik jeleként lenne értékelhető. Ezenkívül a csatlós országokban is a német gyengeség benyomását keltené az. Ezen eszme-

²⁵ Kállay visszaemlékezése szerint Jagow pimaszul hozzátette, hogy talán csak nem rossz a magyarok lelkiismerete. Kállay: *Magyarország miniszterelnöke voltam*, 2. k. 165.

²⁶ Ránki–Pamlényi–Tilkovszky–Juhász: *Wilhelmstrasse*, 781.

²⁷ Kádár: *A Ludovikától Sopronkőhidáig*, 2. k. 657–659.; Kállay: *Magyarország miniszterelnöke voltam*, 2. k. 165.

²⁸ Gosztonyi Péter: *Szombathelyi Ferenc visszaemlékezése 1945*. Budapest, 1990. 32.

²⁹ Szombathelyi Ferenc elsőrendű vádlott vallomása az 1944. október 11–12-én megtartott főtárgyaláson. Idézi: Szakály: *Szombathelyi Ferenc vezérezredes és társai*, 188.

³⁰ Kállay: *Magyarország miniszterelnöke voltam*, 2. k. 166. Ugyanezt gondolta Csatay honvédelmi miniszter is. Kéri: *Visszaemlékezés 1944. március 19-re*, 93–94.

³¹ A Vörös Hadsereg 1944. évi téli hadjárata 1943. december 24-én vette kezdetét. A hadjárat célja a Jobbparti Ukrajna felszabadítása volt, melynek során 1944 februárjáig öt sikeres támadó hadműveletet hajtottak végre. 1944. március 4-én újabb szovjet nagy offenzívára került sor, mely rövid időn belül jelentős sikereket eredményezett. A német arcvonalban óriási úr tátongett, és Lemberg-től keletre és délkeletre összeomlani látszott. A németek a megszállás végrehajtására kijelölt alakulatok közül is kénytelenek voltak erőket átcsoportosítani a veszélyeztetett szakaszokra. Lakatos: *Ahogy én láttam*, 89.; *Kriegstagebuch*, 217. Kállay szerint valóságos csapás volt a németeknek, „amikor [...] Magyarországra megszállására kénytelenek voltak nagy létszámú erőt elvonni a galíciai frontról, ahol éppen kibontakozóban volt az orosz támadás.” Kállay: *Magyarország miniszterelnöke voltam*, 1. k. 161.

³² A háború után ezt úgy fogalmazta meg, hogy a háború közeledtével „az ország keleti része lassan hadművelési területté válik. Ez ugyan a katonai adminisztráció ezen területeken bekapcsolja, de katonai megszállásra nincsen szükség.” ÁBTL V-101594/1. Szombathelyinek a vádirathoz írt észrevételei. 21.

futtatással Kállay miniszterelnök is teljes mértékben egyetértett.³³ (Több mint érdekes, hogy a megszállást végrehajtó német csapatok főparancsnoka, Weichs vezértábornagy is ezen a véleményen volt, azaz hogy az ellenséges propaganda politikai téren kihasználhatja és a gyengeség jeleként tüntetheti fel ezt a lépést, másrészt Németország kisebb szövetségeire sem maradhat az hatás nélkül.³⁴)

Annak ellenére, hogy nem számoltak a megszállás valós veszélyével, Kállay Miklós tájékoztatást kért Szombathelyi vezérezredestől az ellenállás esélyeire vonatkozóan. A miniszterelnök szerint a vezérkar főnöke kijelentette, hogy „a Budapesten és Nyugat-Magyarországon lévő csapatokkal semmiféle ellenállást nem lehet kifejteni. Egyetlen harcképes alakulatunk sincs ebben a térségben, sőt, mivel folyamatban van Budapest katonai kiürítése, a csapatok szanaszét vannak szórva a Budapest környéki falvakban és városokban, s felszereléssel, hadianyaggal sincsenek ellátva [...]. Van ugyan két ütőképes hadtestünk, de az egyik az Északi-Kárpátokban, a másik Erdélyben, ahonnan a nyugati határra hozni őket hetekbe telne.” Szombathelyi Ferenc véleménye szerint ezek a magyar erők esetleg a siker reményében vehetnék fel a harcot a Bécs környékén állomásozó német csapatokkal, de német megszállás és magyar fegyveres ellenállás esetén minden bizonnyal román erők is bevetésre kerülnének, velük szemben pedig így már nem lenne milyen magyar erőket szembeállítani.³⁵

Szombathelyi vezérezredest tehát nem hitte, hogy katonai megszállásra kerülne a sor, azonban ha ez mégis bekövetkezne, az adott helyzetben az ellenállásra nem tartotta alkalmasnak a honvédséget. A háború után a megszállásban részt vevő német erők nagyságát 6–8 hadosztálynyira,³⁶ a velük szembeállítható magyar erőket pedig nagyjából ennek a felére becsülte, hozzátéve, hogy „ezek is majdnem fegyvertelenek voltak”. Ezen túlmenően az is a németek mellett szólt, hogy „egységesen és minden oldalról tervszerűen és fölényes erőkkel léptek fel”, továbbá a honvédségben erős volt a németek iránti szimpátia, ami nem valószínűsítette az egységes magyar ellenállást.³⁷ Szombathelyi Ferencnek a magyar hon-

³³ Szombathelyi Ferenc elsőrendű vádlott vallomása az 1944. október 11–12-én megtartott főtárgyaláson. Idézi: Szakály: *Szombathelyi Ferenc vezérezredest és társai*, 187–188.; Kállay: *Magyarország miniszterelnöke voltam*, 2. k. 166–67.

³⁴ Gosztonyi Péter: *Légivesztély, Budapest!* Budapest, 1989. 111.

³⁵ Kállay: *Magyarország miniszterelnöke voltam*, 2. k. 167–168. A magyar vezérkar tehát nem is számolt a német déli és északi csoportosítással, melyek szintén részt vettek a megszállásban.

³⁶ Dombrády Lóránd megállapítása szerint „mintegy 40 000–50 000 körüli erővel számolhatunk”, és „körülbelül 300–400-ra tehető a csapatok rendelkezésére álló páncéljárművek – köztük »Párduc« és »P-IV«-es harckocsik, különböző típusú rohamlővegek – száma. Ez a négy irányból koncentráltan támadó erőcsoportosítás nem volt lebecsülendő, magyar ellenállás esetén is a biztos siker reményében vehette volna fel a harcot.” Dombrády Lóránd: *Hadsereg és politika Magyarországon 1938–1944*. Budapest, 1986. 367.; Ravasz István véleménye szerint „a megszállásban részt vett német katonai, rendőri és repülő erők legfeljebb 100 ezer főre lehet becsülni.” Ravasz: *Magyarország*, 117. Hitler Antonescunak 1944. március 23-án két páncéloshadosztályban, egy SS-páncélgránátos hadosztályban és kilenc gyaloghadosztályban, tehát összesen 12 hadosztályban jelölte meg azt az erőt, mely részt vett Magyarország megszállásában. Ránki György (szerk.): *Hitler hatvannyolc tárgyalása*. Budapest, 1983. 2. köt. 268–269. Ezek a hadosztályok azonban nem voltak teljes értékű, feltöltött hadosztályoknak tekinthetők.

³⁷ HL HM Béke-előkészítő csoport és a párizsi konferencián résztvevő katonai bizottság anyaga 3. doboz A/II./1. Ugyanezt vetítette előre Barcza György is egy 1944. március 6-án a miniszterelnökhöz és a külügyminiszterhez írt levelében: egy német megszállás esetén „hadseregünk kettészakadna, egyik része parírozna, de a másik átmenne a németekhez, és kicsiben ugyanaz történ-

védtség felszerelésére vonatkozó megállapítását egy 1944. március 10-i német összefoglaló is megerősíti: a magyar „alakulatok hadrafoghatósága korlátozott, kiképzésük még nincs befejezve, felszerelésük nem kielégítő. Csak részben rendelkeznek modern fegyverekkel (a hadosztályoknak nincsenek nehéz páncéltörő ágyúi).”³⁸

Nem tudjuk, minek a hatására – vagy kései, elkapkodott, valamiféle „lelkiismeret megnyugtatóására” irányuló lépésnek tekinthetjük, vagy pedig újabb beérkező információk nyomán megszületett döntésnek vélhetjük, hogy – Szombathelyi vezérezredes nem sokkal a megszállás előtt mégis készenlétbe helyezte a vezérkart és a magyar hadvezetést.³⁹ „Megpróbált némi rendet teremteni a budapesti csapatoknál, fegyvert és lőszer szállíttatni a környéken szétszórta alakulatokhoz.”⁴⁰ Március 14-én a németek is értesültek a magyar előkészületekről a vasutak őrzésére és a részleges mozgósításra vonatkozóan, azonban ezeket elkesztetteknek tekintették, melyek a megszállás kimenetelét már nem befolyásolhatják.⁴¹

Ennél erélyesebb ellenrendszabályokat hozni a vezérkar főnöke már csak azért sem akart, mert attól félt, hogy azzal valóban kiprovokálhatná a megszállást. „Lapulni kellett annál is inkább, mert a keleti határainkon nagy dolgok voltak kialakulóban.”⁴² Ez azért volt fontos Szombathelyi – s az ebben vele egyetértő Kállay – számára, mert a megszállás az erők megőrzéséről vallott politikájuk végét jelenthette. Ez természetesen az 1941 és 1944 közötti időszak bármelyik időpillanatára általában érvényes megállapítás, 1944 tavaszára azonban mindennél fontosabbá, sorsdöntővé vált, hiszen eldőlt: Magyarországot a szovjet csapatok hamarabb fogják elérni, mint az angolszászok, s „a bolsevisták [...] szöröstülböröstül felfalnak bennünket, méghozzá könnyebben, ha itt németeket találnak, nem pedig egy katonai erővel rendelkező, intakt országot. Az utóbbi esetben még bizonyos egyezkedésre is lehet esélyünk”⁴³ – jósolta Szombathelyi Kállaynak. Ez lehetett a legnyomósabb érv a magyar katonai és politikai vezetés – és benne személy szerint a vezérkar főnöke – számára, hogy mindent megtegyenek a megszállás elkerülése érdekében.

Ilyen előzmények után érkezett meg Hitler meghívása a klesssheimi kastélyba Horthy Miklóshoz,⁴⁴ melyet Jagow adott át 1944. március 15-én késő este. A kormányzó 1944. február 12-i levele utáni hallgatását Hitler azzal mentette, hogy eddig beteg volt, de most majd alkalom adódik a felvetett kérdések megbeszélésére, ezért a honvédelmi miniszter és a vezérkar főnökét is vigye magával. Kiemelte, hogy sürgősen el kell utaznia a főhadiszállására, ezért Horthy Miklós látogassa meg őt két napon belül. Mielőtt a kormányzó választ adott a németeknek, még konzultálni szeretett volna a miniszterelnökkel, a külügyminiszterrel, a honvédelmi miniszterrel és a vezérkar főnökével. Erre március 16-án került sor. Horthy

---

hetne nálunk, ami nagyban ma Olaszországban van [...]” Barcza György: *Diplomataemlékeim 1911–1945*. Budapest, 1994. 2. k. 348.

³⁸ *Kriegstagebuch*, 214.

³⁹ Hogy ez a lépés pontosan mit takart, arról Macartney professzor ad Kállaynál alig valamivel bővebb felvilágosítást: „Mivel senki nem tudta, mit kellene tenni, senki sem tett semmit, kivéve Szombathelyit, aki a hadseregben titokban »készültségi állapotot« rendelt el. A tisztek és a legénység »álljon készenlétben«, de mivel arra kellett készen állniuk, hogy semmit se tegyenek, az intézkedés nyilvánvalóan hatástalan volt.” Macartney, Carlile Aymler: *Október tizenötödike*. Budapest, 2006. 2. köt. 293.

⁴⁰ Kállay: *Magyarország miniszterelnöke voltam*, 2. k. 169.

⁴¹ *Kriegstagebuch*, 225.

⁴² ÁBTL V-101594/1. Szombathelyinek a vádirathoz írt észrevételei. 22.

⁴³ Kállay: *Magyarország miniszterelnöke voltam*, 1. k. 167.

⁴⁴ Horthy Miklós (1868–1957) altengernagy, 1920 és 1944 között Magyarország kormányzója, a Magyar Királyi Honvédség Legfőbb Hadura.

előbb Kállayval beszélt, aki veszélyesnek tartotta, hogy a kormányzó éppen a jelenlegi zavaros helyzetben távozzon külföldre, hiszen így az ország és a honvédség legfőbb irányító nélkül maradna, s a németek fogságba is vethetik. Horthy egyetértett miniszterelnöke eszmefuttatásával, s úgy határozott, hogy maga helyett a vezérkar főnökét küldi Németországba. Ezután folytatódott Horthy és Kállay tanácskozása, immár Csatayval,⁴⁵ Ghyczyvel és Szombathelyivel kiegészülve. A kormányzó és a miniszterelnök előadták álláspontjukat, mellyel a honvédelmi miniszter egyetértett. Ghyczy Jenő az elutazás mellett foglalt állást, mert véleménye szerint, ha a kormányzó ebben a kritikus pillanatban visszautasítja a meghívást, az még jobban ki fogja élezni a két ország viszonyát.⁴⁶ Végül Szombathelyi vezérezredes kapott szót, aki kifejtette: miután már egy éve követeljük a magyar csapatok hazaszállítását, éppen most akarnánk meghátrálni, amikor Hitler hajlandó tárgyalni a kérdéssel? Nem hiszi, hogy a kormányzó tekintélye nélkül ő egyedül sikert érhet el Hitlerrel szemben a fenti kérdésben, mint ahogy a Kárpát-védelem kérdésében sem, hiszen ezt kizárólag katonai szempontból indokolni nem lehet, ezért csak a kormányzó képviselhetné sikerrel. A harmadik tisztázandó ügy a két ország között a határainkon állomásozó német csapatok nyugtalanító problémája, melyet szintén csak a kormányzó tudna Hitlerrel elsimítani. A vezérkar főnöke ezután a kormányzó kötelességérzetére és személyes bátorságára hivatkozott, majd leszögezte: „...bizonyos benne, hogy nem esik semmi baja, és hazatér, sőt reméli, hogy mint a nemzet megmentője tér haza.” Horthy Szombathelyi érveinek hatására az elutazás mellett döntött. Kállay még próbálkozott néhány közbeeső megoldással, de a kormányzó csak annyit volt hajlandó elfogadni, hogy magával viszi a külügyminisztert is.⁴⁷

Kádár Gyula szerint Szombathelyi fenti érveit azzal is megtoldotta Horthy előtt, hogy mivel nincsenek harcoló, csak megszálló csapataink, Hitler valószínűleg ezen előbbieket fogja követelni vagy nagyobb mérvű gazdasági segítséget. Tehát alkudozásra kerül majd sor, mely során a kormányzó személye és tekintélye lehet a biztosíték arra, hogy kevesebbet kelljen adni, azaz többet lehessen lealkudni.⁴⁸

Szombathelyi vezérezredes tehát arra számított, hogy Klessheimben valódi tárgyalásokra fog sor kerülni, sikerülhet alkupozícióba kerülniük, bár helyzetüket nehezíteni fogja a magyar határon felsorakozott német csapatok által biztosított zsarolási potenciál. Abban azonban bizonyos volt, hogy a kiutazás elutasítása egyenlő lenne a megszállással, a megszállás pedig a magyar területgyarapodások, sőt talán további területek elvesztésével, szélsőséges, németbarát kormány alakulna, megszűnne az önálló, intakt magyar haderő, és a német megszállást hamarosan követné a szovjet megszállás. Mindaz romba dőlne tehát, amiért addig vezérkarfőnökként küzdött, ezért presszionálta Horthyt a meghívás elfogadására.

Március 17-én elutazott a kormányzó és kísérete Klessheimbe, ahová másnap érkeztek meg.⁴⁹ Szombathelyi Ferenc először Keitel vezértábornaggal tárgyalt mintegy egy óra

⁴⁵ Csatay Lajos (1886–1944) vezérezredes, 1943. június 12. és 1944. október 16. között honvédelmi miniszter.

⁴⁶ Macartney szerint Csatay Lajos Ghyczy Jenő érveinek elhangzása után szintén az elutazást támogatta. Macartney: *Október tizenötödike*, 2. k. 294.

⁴⁷ Horthy Miklós: *Emlékirataim*. Budapest, 1990. 278–279.; Kállay: *Magyarország miniszterelnöke voltam*, 2. k. 170–173.

⁴⁸ Szombathelyi érvelése Kádárt is megingatta, aki pedig napok óta bizonyos volt a megszállásban. Kádár: *A Ludovikától Sopronkőhidáig*, 659–660.

⁴⁹ Közben táviratoztak a Semmeringen tartózkodó Sztójaynak, hogy Bécsben csatlakozzon a kísérethez. Macartney: *Október tizenötödike*, 2. k. 295.

hosszat. Keitel közölte vele, hogy a Führer nincs megelégedve Magyarország politikai magatartásával, s ezért garanciákra van szüksége, különös tekintettel a keleti arcvonala jelenlegi helyzetére. Keitel vezértábornagy sejteni engedte, hogy a garanciákat katonai természetű intézkedésekkel fogják kikényszeríteni. Szombathelyi vezérezredes erre kifejtette, hogy egy katonai intézkedést szerencsétlen lépésnek tekintene, s gyakorlatilag az általunk már korábban tárgyalt érveket ismételte meg ezzel kapcsolatban. Szombathelyi megpróbált személyes tekintélyével hatni az OKW főnökére, s garantálni kívánta, hogy a magyar politikai magatartásra vonatkozó híresztelések erősen eltúlzottak, hiszen ő mint a vezérkar főnöke értesülve kellene, hogy legyen esetleges átállási törekvésekről. Abba az illúzióba se ringassák magukat a németek, hogy Kállay miniszterelnök elmozdításával és egy új emberre való cserélésével megoldódnak majd a problémák, mivel ezt az új személyt sem fogja a magyar nemzet egy emberként követni. Rámutatott arra, hogy egy erőszakos lépés megbontja Magyarország egységét, „a politikai helyzet labilis lesz, a jelenlegi nyugodt és békés viszonyok felborulhatnak”. Ez nem lehet német érdek. Egy német megszállást bizonyosan követné a szövetségesek bombázása, mely eddig elkerülte ugyan az országot, de ezentúl az ipari üzemek és közlekedési eszközök jelentős kiesésével kellene számolni. Ez szintén nem lehet német érdek, hiszen a magyar ipar jelentős része Németországnak dolgozik, s ugyanez igaz a közlekedési eszközökre is.⁵⁰

Keitel vezértábornagy válaszában közölte, hogy ő nem ismeri a dolog politikai oldalát, így nem tudja, hogy Szombathelyi vezérezredes érvelése helyes-e, de mindenképpen garanciát kell teremteniük, ha el akarják kerülni az olasz példa megismétlődését⁵¹ Magyarországon. A magyar vezérkar főnöke ekkor a keleti hadszíntér eseményeire terelte a szót, és felhívta az OKW főnökének figyelmét arra, hogy „a keleti hadszíntéren végzetes komoly a helyzet”. A szovjetek offenzívájuk sikerétől a keleti hadszíntér déli szárnyán bizonyosan nemcsak katonai eredményeket várnak, hanem politikaiakat is, azaz Románia kiugrására spekulálnak. Ha ez bekövetkezne, ebbe Magyarország és az egész Balkán is belesodródna. Ezért a németeknek Romániára kell leginkább ügyelniük. Keitel azonban kifejtette, hogy Romániában és személy szerint Antonescu marsallban⁵² teljesen megbízna, aki legutóbbi látogatása során⁵³ ígéretet is tett a végsőkéig való kitartásra. Szombathelyi vezérezredes ekkor szellemesen megjegyezte: „En Antonescunak nem hinnék, még kevésbé a románoknak. Szerintem a helyzet az, hogy a németek tartják Antonescut, Antonescu tartja a németeket, de a román nép sem a németeket, sem Antonescut nem tartja. Ebből kifolyólag jó lesz résen lenni.” Végül megpróbált a németek lovagiasságára apellálni, amikor világ-skandalumként

---

⁵⁰ HL Personalia dr. Kardos János ügyvéd hagyatéka. 251. doboz. Szombathelyi március 22-i feljegyzése a klessheimi tárgyalásokról. 1–4.

⁵¹ A szövetségesek partraszállásának hatására 1943 nyarán Mussolini megbukott, letartóztatták, új olasz kormány alakult, mely 1943 szeptemberében fegyverszünetet kötött a szövetségesekkel. Az ország nagy része közben német megszállás alá került. Mussolinit a németek kiszabadították, s vezetésével Olasz Szociális Köztársaság néven új állam jött létre, tehát ettől kezdve 1945-ig Itália területén egyszerre folyt háború az angolszászok és a németek, valamint polgárháború az antifasiszta olaszok és a fasiszta olaszok között.

⁵² Ion Antonescu (1882–1946) marsall, 1940 szeptemberétől Románia miniszterelnöke, 1941-től 1944-ig annak diktátora.

⁵³ Antonescu 1944. február 26–27-én tartózkodott a klessheimi kastélyban. Hitlerrel folytatott tárgyalására vonatkozóan lásd: Ránki: *Hitler hatvannyolc tárgyalása*, 202–224.

állította be Magyarország mint hű szövetséges megszállását, amelyet éppen akkor támadnak hátba, amikor a közös ellenség – a Szovjetunió – ellen mozgósít és felvonul.⁵⁴

Közben Horthy Hitlerrel folytatott délelőtti tárgyalása befejeződött, mely után a kormányzó tájékoztatta küldöttsége tagjait az elhangzottakról. Hitler közölte Horthyval, hogy az egy évvel korábbi figyelmeztetésének dacára a magyar politikai helyzet nagyon bizonytalanra vált, s ő okulva az olasz példából, intézkedni kénytelen, hogy ugyanez a Dunamedencében – a szovjetek ellen súlyos harcokat vívó német haderő hátában – ne ismétlődessen meg. Hitler ködösen úgy fogalmazott, „az intézkedéseket máris kiadta, hogy komoly garanciákat vegyen a kezébe”. Magyarország katonai megszállását tehát nyíltan nem jelentette ki. A kormányzó erre közölte, hogy erőszak alkalmazása esetén lemond, „mert nem szándékozik a felelősséget vállalni”. A német megszállás értelmetlen, hiszen a magyar ipar és a magyar közlekedés nagyrészt Németországnak dolgozik, és „egy átállás Magyarország részéről ki van zárva” – Horthy tehát ugyanazokat az érveket említette Hitlernek, amelyekkel Szombathelyi is érvelt Keittel szemben.⁵⁵

A kormányzó kísérete a beszámoló elhangzása után kérlelni kezdte Horthyt, hogy délután folytassa a tárgyalásokat Hitlerrel, és győzze meg Magyarországot töretlen szövetségi hűségéről. Ekkor érkezett meg Hitler meghívása a közös ebédre, melyet Horthy némi gondolkodás után⁵⁶ – és feltehetően kísérete kéréseinek hatására – elfogadott. Az ebéd nagyon feszült légkörben zajlott, majd délután újabb tárgyalások következtek.⁵⁷

A Horthy és Hitler közti, délután fél 4-től 17 óra 25 percig tartó megbeszélés során Hitler merev és elzárkózó magatartást tanúsított,⁵⁸ dacára annak, hogy a kormányzó kijelentette: amennyiben akadna olyan magyar kormány, mely a háborúból kiugrani vagy átállni szándékozna, ő azonnal főbe lőné magát. Hitler erre mindössze csak annyit válaszolt: „Davon habe ich gar nichts.”⁵⁹ Horthy azonnal el akart utazni.⁶⁰

⁵⁴ HL Personalia dr. Kardos János ügyvéd hagyatéka. 251. doboz. Szombathelyi március 22-i feljegyzése a klessheimi tárgyalásokról. 4–6.

⁵⁵ Uo. 6–8. A Hitler és Horthy közti délelőtti tárgyalást egyéb részletekkel is gazdagítja Horthy visszaemlékezése (Horthy: *Emlékirataim*, 281–283.), az 1944. március 19-i koronatanácsi jegyzőkönyv (Magyar Országos Levéltár, a továbbiakban: MOL K27), nagybacsoni Nagy Vilmos (nagybacsoni Nagy Vilmos: *Végzetes esztendő*. Budapest, 1986. 231–233.), Macartney: *Október tizenötödike*, 2. k. 296–298. és Paul Schmidt (Paul Schmidt: *Hitler tolmácsa voltam*. Budapest, 1971. 370.). A koronatanácsi jegyzőkönyv szerint Hitler már a délelőtti megbeszélés alkalmával fenyegette Horthyt a megszállással, amelyet szükség esetén román, szlovák és horvát csapatok is támogatnának. Nagy Vilmos pedig arról ír, hogy Hitler már ekkor Horthy elé tette a közös nyilatkozat szövegét. Horthy Macartney-nak beszámolva a történelekről úgy nyilatkozott, hogy Hitler már ekkor nyíltan kijelentette Magyarország katonai megszállását, mire ő annyira haragra gerjedt, hogy elhagyta a szobát, s haza akart utazni. Horthy emlékiratai szerint Hitler már ekkor intézkedett: ha Horthy ragaszkodna a hazautazáshoz, Bécsben le kell tartóztatni.

⁵⁶ Macartney szerint Horthy először külön akart ebédelni a saját szobájában. Macartney: *Október tizenötödike*, 2. k. 298.

⁵⁷ HL Personalia dr. Kardos János ügyvéd hagyatéka. 251. doboz. Szombathelyi március 22-i feljegyzése a klessheimi tárgyalásokról. 8.

⁵⁸ Szombathelyi a háború után azt írta, hogy a délutáni tárgyalás „a lehető legfagyosabb és legfeszültebb hangulatban folyt, amelyen Hitler teljesen magába roskadva, vizenyős tekintetével maga elé meredve ült.” ÁBTL V-101594/1. Szombathelyinek a vádirathoz írt észrevételei. 22.

⁵⁹ „Azzal egyáltalán nem érnék semmit.” A Szombathelyi rövidebb beszámolóját felhasználó „Horthy Miklós titkos iratai” című kiadvány helytelenül idézi Szombathelyi szavait – a „Davon habe ich nichts” kifejezést használva –, pedig a rövidebb beszámolóban is a fenti forma szerepel. Természe-

Ekkor lépett fel a kormányzónál Szombathelyi vezérezredes annak érdekében, hogy a két ország közti végleges szakadásnak elejét vegye. Kérte Horthyt, hadd beszéljen most ő Hitlerrel a helyzet tisztázása érdekében, hiszen az addig elhangzottak alapján nem lehetett világosan látni, tulajdonképpen mit is szándékoznak tenni a németek Magyarországgal. Keitel vezértábornagy közbenjárására Hitler engedélyezte a magyar vezérkar főnöke számára a magánkihallgatást, amely körülbelül egy óra hosszat – 17 óra 45 perctől 18 óra 40 percig – tartott. Hitlerhez belépve Szombathelyi vezérezredes Hitler tavaly év eleji mondatának megismétlésével kezdte mondandóját. Akkor – a sztálingrádi katasztrófa előtt közvetlenül – Hitler úgy köszöntötte Szombathelyit, hogy tragikusan feszült helyzetben fogadja a magyar vezérkar főnökét, most Szombathelyi fejezte ki magát ugyanígy, hozzátéve: „talan még tragikusabb és feszültebb helyzetben, mint az előző évi”. A németek által megtenni tervezett fordulat ugyanis tragikus és végzetes következményeket eredményezhet a két ország viszonyában. A vezérkar főnöke most ezt kívánja megakadályozni. Jelentését Szombathelyi Ferenc állva kívánta megtenni, Hitler azonban helytel kínálta. Hitler feltehetően azonnal felismerte, hogy Szombathelyi vezérezredes a jelen pillanatban szövetségese lehet a helyzet német szempontból kedvezőbb megoldása érdekében, így beszélgetésük alatt nyoma sem volt annak a merev és elzárkózó magatartásnak, amelyet röviddel előbb Horthyval szemben tanúsított. A kihallgatás első részében a magyar vezérkar főnöke ugyanazokat az érveket ismételte meg, amelyeket a Keittel folytatott tárgyalása során is kifejtett, s amelyeket délelőtt Horthy is hangoztatott Hitler előtt. Haladékat kért a kormányzó számára, s azoknak a követeléseknek a megnevezését, amelyeket a németek támasztanak Magyarországgal szemben, hiszen eddig a magyar fél nem hallott konkrétumokat. Erre Hitler kijelentette, hogy megmásíthatatlan elhatározásra jutott Magyarország megszállását illetően,⁶¹ és nem adhat időhaladékat. Csapatái holnap reggel indulnak.⁶² 1943. áprilisi klessheimi tárgyalásuk alkalmával már figyelmeztette Horthy kormányzót, hogy Kállay Miklós politikáját nagyon rossz szemmel nézi, és hogy ezen változtatni kell. Ennek dacára azóta sem történt semmi. S mivel Olaszország esetében egyszer már kellemetlen meglepetésben volt része, ezt Magyarországon el kívánja kerülni. Sajnálja, hogy a mai napon Horthy kijelentette lemondási szándékát a megszállás bekövetkezése esetén, azonban amennyiben az bekövetkezne, „a Főméltóságú Úr lemondásának a következményei természetesen úgy személyét, mint családját illetőleg teljesen bizonytalanok lennének”.⁶³ Ha Magyarországon fegyveres ellenállásra kerülne a sor, lehetséges, hogy pár napig sikerülne ki-

---

tesen a két alak közti eltérés legfeljebb csak nyelvtani és nem értelmi különbséget takar. Szinai Miklós – Szűcs László: *Horthy Miklós titkos iratai*. Budapest, 1965. 435.

⁶⁰ HL Personalia dr. Kárdos János ügyvéd hagyatéka. 251. doboz. Szombathelyi március 22-i feljegyzése a klessheimi tárgyalásokról. 8. További információk találhatóak: MOL K 27 1944. március 19-i koronatanácsi jegyzőkönyv; Macartney: *Október tizenötödike*, 2. k. 298.; Nagy: *Végzetes esztendő*, 233. A koronatanácsi jegyzőkönyv szerint Horthy közölte Hitlerrel, hogy 18 óra körül szeretne elutazni. A németek ekkor a proklamáció aláírását kérték. A koronatanácsi jegyzőkönyv és Macartney szerint a második Hitler–Horthy-tárgyalás közben Ribbentrop Ghyczyvel, Keitel pedig Csatayval és Szombathelyivel tárgyalt.

⁶¹ Szombathelyi későbbi vallomása szerint ekkor „hallottuk először és tisztán azt, hogy mit akarnak a németek Magyarországon végrehajtani.” ÁBTL V-101594/1. Szombathelyinek a vádirathoz írt észrevételei 23.

⁶² Valójában azonban nem sokkal 19 óra után már megkezdődtek a „Margarethe I” terv végrehajtását előkészítő katonai akciók. *Kriegstagebuch*, 230.

⁶³ Szombathelyi Nagy Vilmosnak erről úgy számolt be, hogy Hitler le akarta tartóztatni Horthyt. Szombathelyi érveinek hatására Hitler csak nehezen állt el ettől az elhatározástól. Nagy: *Végzetes esztendő*, 233.

tartaniuk a német csapatokkal szemben, de tíz-tizenkét napon belül az ellenállást mindenképpen eltipornák, s ebben az esetben a szomszédos államok is csatlakoznának a megszálláshoz. „Ilyen esetben Magyarország jövőjét sem biztosíthatná.” Hitlernek ezek a mondatai mindannak a veszélyét idézték fel Szombathelyi vezérezredes számára, amelyeket fentebb már kifejtettünk Magyarország és a magyar haderő tekintetében. Ezért számára létfontosságú volt, hogy kompromisszum szülessen a tárgyalások során, erre törekedett már az elutazás előtt, de a Hitler felvázolta jövőkép biztos tudatában az egyenesen elkerülhetetlen megoldássá vált számára. Hitler igyekezett megnyugtatni Szombathelyit, hogy ő nem ellensége a magyaroknak, független országgént tekint Magyarországra, amely a történelem során sohasem volt a Birodalom része, nem úgy, mint például Csehország. Még jobban hathatott a vezérkar főnökére Hitlernek az a mondata, hogy „mihelyt megteremti Magyarországon a szükséges garanciákat, megszálló erői elhagyják az ország területét”. Azaz a megszállás nem végleges állapot, egy németeknek jobban megfelelő kormány felállítása és a magyar haderőnek a szovjetek elleni háborúban való fokozottabb részvétele árán Magyarország visszanyerheti szuverenitását, így elkerülve a fent vázolt tragikus következményeket – vélhette ekkor Szombathelyi vezérezredes. Ebben a kérdésben a vezérkar főnöke nem dönthetett, ezért azt kérte Hitlertől, hogy engedélyezze a kormányzó számára a hazautazást, ezzel segítve elő a döntés meghozatalát. Ezzel feltehetően az volt Szombathelyi szándéka, hogy a nagyon felindult Horthy, aki a tárgyalások megszakítását határozta el, nyugodtabb körülmények között gondolhassa át a helyzetet, s úgy talán sikerül rábírnia a kompromisszumra. S hogy erre elegendő idő legyen, kérte Hitlert, hogy a csapatok bevonulását huszonnégy órával halassza el. Ezzel természetesen annak a lehetősége is megnyílt volna, hogy egy esetleges magyarországi ellenállás élére álljon Horthy, Hitler ezért nem egyeztetett bele ebbe az engedménybe. A Führer kijelentette Szombathelyinek, hogy haladékról már nem lehet szó, mert a német csapatok reggeli indulására már ki van adva a parancs. Szombathelyi azonban tovább erősködött, hogy a reggeli indulás még mindig lefújható.⁶⁴ Erre Hitler színjátékot játszva bekérte Keitel vezértábornagyot, és megkérdezte tőle, hogy el lehet-e tolni a bevonulást, mire Keitel határozott nemmel válaszolt. Ahogyan beszámolójában Szombathelyi Ferenc megjegyzi, ekkor azt hitte, Keitel vezértábornagy csak a kedvező alkalom kihasználása érdekében tette ezt a kijelentést, azaz hogy a magyarok ne szabadulhassanak szorításukból, még akárcsak órákra sem, hanem most valljanak színt: teljesítik-e a német követeléseket vagy sem. Valójában azonban a német csapatok szerelvényei ebben az időpontban már átlépték a magyar határokat, tehát a megszállás eldöntött tény volt.⁶⁵ Mivel még mindig fennállt a kormányzó elutazásának szándéka, búcsúzóul Hitler kijelentette: 20 óráig még hajlandó folytatni a tárgyalásokat, azaz Szombathelyinek körülbelül egy órát adott a kormányzó esetleges meggyőzésére.⁶⁶

⁶⁴ Szombathelyi háború utáni vallomása szerint a következőképpen fejezte ki magát: „Erre meggyeztem, hogy a harctéri tapasztalatok alapján tudjuk, hogy egy katonai akciót még öt perccel annak megkezdése előtt le lehet mondani.” ÁBTL V-101594/1. Szombathelyinek a vádirathoz írt észrevételei. 23.

⁶⁵ Konkrétan körülbelül ezekben a percekben, illetve nem sokkal ezután indultak meg a megszálló csoportok első szállítmányai, tehát elviekben a megszállás még leállítható lett volna, gyakorlatilag azonban már nem. Ez utóbbi nem is állt a németek érdekében. Szombathelyi így jött rá, hogy „Hitler miért vallott a katonai megszállás tekintetében ilyen későn színt. Előbb tudnia kellett, hogy csapatai már az ország határát átlépték.” ÁBTL V-101594/1. Szombathelyinek a vádirathoz írt észrevételei. 23.

⁶⁶ HL Personalia dr. Kardos János ügyvéd hagyatéka. 251. doboz. Szombathelyi március 22-i feljegyzése a klessheimi tárgyalásokról. 8–12.

A fenti tárgyalással párhuzamosan sor került Sztójay Döme⁶⁷ és Ribbentrop⁶⁸ második megbeszélésére,⁶⁹ ahol a kialakult helyzet politikai vonatkozásait taglalták.⁷⁰ Szombathelyi vezérezredes Hitlertől távozva megtudta, hogy a kormányzó elutazása elé technikai akadályokat gördítettek, egy légiriadóra hivatkozva.⁷¹ Ezért szükségesnek tartotta arra kérni a német külügyminisztert is, hogy engedjék hazautazni Horthyt és kíséretét. Ribbentrop közölte, hogy a magyar kormányzó természetesen elutazhat, „de hogy a csapat körletében mi vár rá, azt ő nem tudja így megmondani, miután a Főméltóságú Úr nem akar együttműködni”. Hitler korábbi és Ribbentrop fenti kijelentéséből látható, hogy a németek nem mondták ki egyértelműen, de erősen utaltak rá, hogy amennyiben Horthy nem fog együttműködni, úgy sor kerül letartóztatására.⁷² A német külügyminiszter szerint a jelen helyzetben azt látják szükségesnek, hogy Horthy adjon ki egy nyilatkozatot, „amely szerint a német csapatok Magyarországra való bevonulása közte és a Hitler között történt megállapodás után egyetértésben megy végbe”.⁷³ Ezután a kormányzó eltávozhat. Szombathelyi vezérezredes erre kijelentette, hogy a jelen helyzetben Horthy csak mint magánember nyilatkozhatna, mert „mint államfő a nyilatkozata csak akkor bír közjogi hatállyal, hogyha a kormány azt ellenjegyzi. [...] Ezért feltétlenül szükséges, hogy a Főméltóságú Úr hazautazhasson és otthon a kormánnyal ezeket az ügyeket lebonyolítsa és új kormányt alakíthasson.” Miniszterelnöknek Szombathelyi vezérezredes Sztójajt ajánlotta, akiről tudta, hogy bírja a németek bizalmát. Ribbentrop kijelentette, hogy Sztójajt valóban szívesen látná a miniszterelnöki székben.⁷⁴ Ekkor a magyar vezérkar főnöke arra kérte Ribbentropot, hogy Sztójay követ is csatlakozzon a megbeszéléshez, tekintettel tárgyalásaik politikai természetére. Ennek bekövetkezése után Sztójay Döme ugyanazokat az alkotmányos aggályokat fogalmazta meg, amelyeket Szombathelyi vezérezredes. Erre Ribbentrop külügyminiszter kijelentette, hogy ezen a ponton szakítsák félbe tárgyalásukat, hiszen Horthy úgyszólván haza akar utazni, „és így mindennek vége”. Sztójay azonban közölte, hogy ez tévedés, a kormányzó nem akar szakítani, hajlandó folytatni a tárgyalásokat, csak a pontos német kívánságokkal

⁶⁷ Sztójay Döme (1883–1946) 1936 és 1944 között Magyarország berlini nagykövete.

⁶⁸ Joachim von Ribbentrop (1893–1946) 1938–1945 között német külügyminiszter.

⁶⁹ A délelőtti folyamán került sor az elsőre. Macartney: *Október tizenötödike*, 2. k. 297.

⁷⁰ Sztójay ugyanazt kérte Ribbentroptól, amit Szombathelyi Hitlertől: halasszák el a megszállást, amíg a kormányzó és a kormány megtárgyalja a német kívánságok ügyét, a németek pedig adjanak garanciát arra vonatkozóan, hogy nem szüntetik meg Magyarország szuverenitását. Macartney: *Október tizenötödike*, 2. k. 300.

⁷¹ A kastélyt elködösítették, majd jelentették, hogy bombatámadás megszakította a távbeszélő-vezetékét. Így akadályozták meg, hogy Horthy felhívhassa Kállayt. Horthy: *Emlékirataim*, 283.; Macartney: *Október tizenötödike*, 2. k. 298.

⁷² Fentebb már utaltunk Nagy Vilmos visszaemlékezésére, miszerint Szombathelyinek sikerült Hitlert nagy nehezen lebeszélínie Horthy letartóztatásáról. Úgy látszik, Ribbentropnál is ezt tette.

⁷³ Azaz a németek is szerették volna elkerülni a Magyarország megszállásából esetleg következő, rájuk nézve negatív politikai következményeket, amelyekre Horthy és Szombathelyi is hivatkozott a tárgyalások során.

⁷⁴ Nagy Vilmos Szombathelyi előtte tett kijelentése alapján azt írja, hogy Ribbentrop először neki ajánlotta fel a miniszterelnökséget, Szombathelyi azonban maga helyett Sztójajt ajánlotta. Nagy: *Végzetes esztendő*, 234. Szombathelyi Sztójayra vonatkozó javaslatának elfogadása Ribbentrop részéről már csak azért is érdekes, mert a német tervekben Imrédy Béla szerepelt miniszterelnökként. A klessheimi tárgyalásra előkészített megállapodás-tervezetben – melyet Horthyval kívántak aláírni – is ez áll. Ránki–Pamlényi–Tilkovszky–Juhász: *Wilhelmstrasse*, 782–783. S a megszállás első napjaiban még mindig rá számítottak, mint ezt alább látni fogjuk!

nincs még mindig tisztában.⁷⁵ Ezért az lenne a legjobb, ha Horthy még egyszer találkozhatna Hitlerrel, ahol tisztáznák egymás közt a helyzetet. A javaslattal Ribbentrop is egyetértett, és kijelentette, hogy a proklamáció aláírása nem is olyan sürgős. A Szombathelyi beszámolójában található megjegyzés szerint a németek feltehetően ekkor már hírt kaptak arról, hogy csapataik ellenállás nélkül behatoltak Magyarország területére, így a fenti nyilatkozat aláírásával várhattak is.⁷⁶

Miközben Ribbentrop bement Hitlerhez, Szombathelyi és Sztójay a már felöltözködött, útra kész kormányzót tájékoztatták, hogy lehetőség nyílt egy újabb találkozóra a Führerrel. A források alapján nem lehet világosan megállapítani, hogy a vezérkarfőnök és a berlini magyar követ érvelése vagy Hitler tárgyalási hajlandósága győzte-e meg Horthyt – azaz elhárult annak veszélye, hogy a délutánihoz hasonló merev és elzárkózó magatartást fog vele szemben tanúsítani –, az azonban tény, hogy amikor Ribbentrop is megjelent a kormányzónál, és átadta Hitler meghívását, arra Horthy igent mondott. Így került sor 20 óra 10 perckor Hitler és Horthy utolsó megbeszélésére.⁷⁷ A kormányzó beszámolója szerint egy darabig egyikük sem szólalt meg, mert mindketten azt hitték, hogy a másik fél szeretne közölni valamit. Ebből is látható, hogy erre az utolsó találkozóra a közbenjárók – Ribbentrop, Sztójay és Szombathelyi – unszolására került sor, s kezdetben mindkét államfő álláspontja és magatartása ugyanaz maradt. Végre megtört a jég, és Hitler közölte, hogy Magyarország igaz barátja, és nem szeretné, ha a helyzet elmérgesedne. Hajlandó azonnal értesíteni Antonescut, hogy a magyar határon álló csapatait csoportosítsa át a keleti arcvonalra, és ne avatkozzon be Magyarország megszállásába. Konkrét követeléseiről azonban ekkor sem tájékoztatta Horthyt. Hitlertől kijöve a kormányzó azonnal útrakész volt, a Führer nagy kísérettel búcsúztatta a vasútállomáson, s végül a vonat 21 óra 30 perckor gurult ki a pályaudvarról.⁷⁸

Hitler és Horthy megegyezéséről sajnos nem maradt fenn feljegyzés, nem foglalták azt írásba, de néhány tény nagy bizonyossággal rögzíthetünk: Horthy beleegyezett a német hadsereg bevonulásába és a Kállay-kormány elmozdításába,⁷⁹ ő maga a helyén maradt, ígéretet tett arra, hogy a magyar haderő és ipar fokozottabb mértékben részt vállal a háborús erőfeszítésekből, a zsidókérdés megoldása érdekében lépéseket fognak tenni,⁸⁰ viszonzásul pedig Hitler megígérte, hogy a megszállás csak ideiglenes lesz. Ez volt az ára annak, hogy Magyarországnak legalább egyfajta korlátozott szuverenitása megmaradjon.⁸¹

Szombathelyi vezéreztetésnek a tárgyalásról távozóban az volt a meggyőződése, hogy ha egy nappal előbb érkeztek volna ki, elkerülhető lett volna a megszállás. Így is nagy eredménynek tekintette a végül létrejött kompromisszumot.⁸²

⁷⁵ Sztójaynak ez a kijelentése inkább csak tárgyalási eszköz volt, nem fedhette a valóságot, mivel alább látni fogjuk, hogy Horthy már felöltözködve, indulásra készen várakozott.

⁷⁶ HL Personalia dr. Kardos János ügyvéd hagyatéka. 251. doboz. Szombathelyi március 22-i feljegyzése a klessheimi tárgyalásokról. 12–14.

⁷⁷ Szombathelyi szerint ez az utolsó megbeszélés mintegy tíz percig tartott. ÁBTL V-101594/1. Szombathelyinek a vádirathoz írt észrevételei. 23.

⁷⁸ HL Personalia dr. Kardos János ügyvéd hagyatéka. 251. doboz. Szombathelyi március 22-i feljegyzése a klessheimi tárgyalásokról. 14–16.

⁷⁹ Szombathelyi Sztójajt illető felvetése ellenére ekkor még nem döntöttek a miniszterelnök személyének kérdésében sem, hiszen – mint később látni fogjuk – a németek egy darabig még mindig Imrédyt szánták erre a posztra.

⁸⁰ Ekkor még nem esett szó konkrétumokról. Macartney: *Október tizenötödike*, 301–302.

⁸¹ A fentieket nagyjából a klessheimi tárgyalásokról fennmaradt feljegyzések, valamint az 1944. március 19-i koronatanácsi jegyzőkönyv alapján rekonstruálhatjuk.

⁸² ÁBTL V-101594/1. Szombathelyinek a vádirathoz írt észrevételei. 24.

A búcsúzás alkalmával Hitler kezét fogva Szombathelyivel kifejezte reményét, hogy a magyar vezérkar főnöke olyan intézkedéseket fog kiadni, amelyek megakadályozzák „komoly események” bekövetkeztét. Ennek hatására – és a korábbi helyzetfelismerés alapján – a következő tartalmú három táviratot adták ki a vonatról.⁸³

Az elsőben a kormányzó utasította Kállay miniszterelnököt, hogy másnap délre hívjon össze koronatanácsot. A második táviratban a külügyminiszter utasította Szegedy-Maszák Aladárt,⁸⁴ hogy a sajtó és a rádió ne foglalkozzon a megszállással. A harmadik távirat címettje Bajnóczy vezérezredes volt, s ebben Szombathelyi vezérezredes a következőkre utasította helyettesét: „A magyar határokon belépő német csapatok továbbmentükben nem akadályozandók, szokott bajtársias módon kezelendők.”⁸⁵

Március 20-án reggel Horthy Miklós Szombathelyi vezérezredes lakására telefonált, hogy járjon el Veesenmayernél⁸⁶ Kállay érdekében, akit az éjjel folyamán letartóztattak.⁸⁷ A vezérkar főnöke a kormányzó utasítására jelentkezett is a német követnél, „aki megfelelő intézkedéseket helyezett kilátásba Kállay szabadon bocsátása érdekében”. Szombathelyi azt javasolta, hogy Kállay Kállósemjénbe távozhasson azzal a kikötéssel, hogy birtokát nem

⁸³ Jagow német követ ekkor mutatta be utódját Horthy kormányzónak Veesenmayer személyében. Veesenmayer közölte Horthyval, hogy „a német birodalmi kormány Imrédyt látná legmegfelelőbbnek a magyar miniszterelnöki székhelyben. Erre Horthy indulatosan válaszolt: »Imrédyt, azt a zsidót?»” Ez a válasz Veesenmayert annyira megdöbbentette, hogy csak formális választ tudott adni, miszerint tudomása szerint Imrédyben csak olyan kevés „zsidó vér van”, hogy még a nürnbergi törvények szerint is, ha német állampolgár lenne, vállalhatna ott közhivatalt. Budapest Főváros Levéltára 293/1946 X. Szálasi Ferenc népbírói pere; Edmund Veesenmayerre vonatkozó iratok és kihallgatási jegyzőkönyvek 8025.; MOL K 27 1944. március 19-i koronatanácsi jegyzőkönyv. Horthy durva elutasító kifejezése a Klessheimben történeteknek szólhatott elsősorban.

⁸⁴ Szegedy-Maszák Aladár (1903–1988) diplomata, 1943–1944-ben a Külügyminisztérium politikai osztályának helyettes vezetője, majd vezetője. A német megszállás után a Gestapo letartóztatta, és Dachauba deportálták.

⁸⁵ HL Personalia dr. Kardos János ügyvéd hagyatéka. 251. doboz. Szombathelyi március 22-i feljegyzése a klessheimi tárgyalásokról. 16–17. Kéri Kálmán szerint a távirat tartalma ennél „melegebb” hangvételű volt: „...a németek nem ellenséges szándékkal jönnek, és őket barátilag kell fogadni. A honvédség alakulatai további intézkedésig maradjanak laktanyáikban.” Kéri: *Visszaemlékezés 1944. március 9-re*, 98.

⁸⁶ Edmund Veesenmayer (1904–1977) német diplomata, a náci párt és az SS magas rangú tagja. A háború alatt különböző megbízatásokban dolgozott, 1943-ban két ízben – márciusban és novemberben – is járt Magyarországon, hogy az itteni gazdasági, politikai állapotokról jelentést tegyen. 1944. március 19-e után teljhatalmú magyarországi megbízott és német követ Magyarországon.

⁸⁷ Kállay Miklós és Zólyomi László testőr főhadnagy visszaemlékezéséből tudjuk, hogy a Kállay-családnak március 20-án reggel 6 óra körül érkezett meg egy SS-osztag, akiknek éberségét kijátszva az alagútrendszeren keresztül sikerült a volt miniszterelnöknek és családjának a Várpalotába menekülniük. Hogy ez mennyi időt vett igénybe, sajnos nem tudjuk megállapítani. Azonban Szombathelyi azt írja, hogy őt a kormányzó 7 óra 45 perckor értesítette Kállay letartóztatásáról, tehát ekkor Horthy még nem értesülhetett a Kállay-család sikeres megmeneküléséről. Azonban Kállay beszámolója szerint Horthyt és feleségét az ő érkezésének hírére ébresztették fel, és a kormányzó ez után telefonált Veesenmayernek, hogy erélyesen tiltakozzon. Veesenmayer „a kormányzó úrnak azt válaszolta, hogy valóban ő adott ki utasítást, hogy a kora reggeli órákban beszélni óhajt” Kállayval, de a letartóztatásáról nem volt szó. Kállay: *Magyarország miniszterelnöke voltam*, 2. k. 197–198., 334–337. Kállay évekkel az esemény után írta meg visszaemlékezését, Szombathelyi azonban 1944. március 22-én zárta le fenti naplófeljegyzését, így ez utóbbit fogadhatjuk el hitelesebbnek az események rekonstruálását illetően. A naplójellegből adódhat az a téves információ is, miszerint Kállay március 20-án reggel a németeknek sikerült letartóztatni.

hagyhatja el. Veessenmayer erre azt felelte, ha Szombathelyi erre becsületszavát adja, „akkor ő ilyen megoldást illetőleg pozitíven van beállítva”.⁸⁸

Ugyanennek a napnak a kora estéjén a vezérkar főnöke tájékoztatta a kormányzót a harctéri helyzetről: az oroszok átlépték a Dnyesztert Mohilevnél, és Kremeniecz-Dubno vonaláról is jelentős szovjet erők támadnak nyugati irányba. Ezért Szombathelyi vezérezredes javasolta további seregestek mozgósítását, amiről másnap készült jelentést tenni Horthy-nak. A kormányzó a javaslatához hozzájárult. Szombathelyi Ferenc arra is felkérte Horthyt, hogy mielőbb nevezzen ki új kormányt, mert angolszász és szovjet repülőgépek Budapest elleni támadásaira kerülhet sor a megszállás következtében. Ebben az esetben számítani lehet „felfordulás” bekövetkeztére, melyet „még kormánnyal is nehéz levezetni és elintézni, nemhogy kormány nélkül”. Horthy erre kijelentette, „hogy csak hivatalnok kormányt akar kinevezni, rendes kormányt nem, Ő maga visszavonulna és csak a hadsereget tartaná meg magának.” A vezérkar főnöke ezt a jelenlegi helyzetben kivitelezhetetlennek találta, s javaslatot tett olyan miniszterelnök személyére, aki a németeknek is elfogadható, és a kormányzó is képes lenne együtt dolgozni vele. Ilyen személynek vélte Szombathelyi Bárdossy Lászlót,⁸⁹ Tasnády-Nagy Andrást,⁹⁰ Szász Lajost,⁹¹ Reményi-Schneller Lajost,⁹² Jurcsek Bélát,⁹³ Borbély-Maczky Emilt,⁹⁴ valamint Mikecz Ödönt.⁹⁵ Ezeket a neveket Horthy egy papírra föl is jegyezte.⁹⁶

19 óra 30 perckor Veessenmayer jelentkezett telefonon a vezérkar főnökénél, és érdeklődött, hogy Szombathelyi vezérezredes hajlandó-e még az este folyamán átfáradni hozzá a

⁸⁸ HL Personalia dr. Kardos János ügyvéd hagyatéka. 251. doboz. Szombathelyi március 22-i feljegyzése a klessheimi tárgyalásokról. 17–18.

⁸⁹ Bárdossy László (1890–1946) 1941. április 3-tól 1942. március 7-ig volt Magyarország miniszterelnöke.

⁹⁰ Tasnády-Nagy András (1882–1956) 1936–1945 között a kormánypárt országgyűlési képviselője, 1939–1945 között az országgyűlés képviselőházának elnöke.

⁹¹ Szász Lajos (1888–1946) 1939-től a kormánypárt országgyűlési képviselője, 1942 és 1944 között a Kállay-kormány tárca nélküli közellátásügyi minisztere. A Sztójay-kormány iparügyi minisztere lett 1944. március 22-től.

⁹² Reményi-Schneller Lajos (1892–1946) 1938-tól 1945-ig pénzügyminiszter, emellett 1940 decemberétől 1944 novemberéig a gazdasági tárcákat összehangoló csúcsminiszter volt.

⁹³ Jurcsek Béla (1893–1945) 1942 júliusától a Kállay-kormány közellátásügyi államtitkára, a Sztójay-kormány földművelésügyi és közellátásügyi minisztere.

⁹⁴ Borbély-Maczky Emil (1887–1944) 1930-tól Borsod vármegye főispánja, a MOVE országos elnöke.

⁹⁵ Mikecz Ödön (1894–1965) 1938. március 9. és november 15. között igazságügyi miniszter, 1940-től a felsőház tagja.

⁹⁶ HL Personalia dr. Kardos János ügyvéd hagyatéka. 251. doboz. Szombathelyi március 22-i feljegyzése a klessheimi tárgyalásokról. 18–19. Ennek a napnak (március 20.) délelőttjén Horthy fogadta Imrédyt mint a németek által javasolt miniszterelnök-jelöltet, azonban a kormányzó kijelentette: „Elvben egyetért Imrédy megbízásával, de helyesebbnek tartja, ha előzőleg átmeneti megoldás közbeiktatásával elkerüljük azt a benyomást, mintha Imrédy kinevezése német nyomásra történe. Jobbnak látja tehát, ha előbb szakemberekből átmeneti kormányt alakítanak, amelynek élére esetleg Sztójay követ kerülhetne.” Imrédy támogatta ezt a javaslatot. Ránki-Pamlényi-Tilkovszky-Juhász: *Wilhelmstrasse*, 786. Horthy tehát taktikázott, nem akarta egyenesen elutasítani az Imrédy-vonalat, s azzal is tisztában lehetett, hogy a németek tetszését az átmeneti kormány terve nem fogja megnyerni. Horthy tehát egyfelől tudatosan időnyerésre játszott, másfelől tipródott. Szombathelyi feljegyzéséből nem derül ki egyértelműen, hogy Sztójay neve is ott szerepelt-e a fenti listán, mivel azonban Sztójay Szombathelyi ötleteként merült fel Klessheimben, s 20-án délelőtt Horthy említette őt Imrédynek, ezért ezt erősen feltételezhetjük. Ugyanezt erősíti, hogy a március 20-i esti tárgyalásuk során Horthy Sztójayt és Csatayt javasolta Veessenmayernek mint két lehetséges jelöltjét a hivatalnokkormány élére.

német követségre. A vezérkar főnöke a helyzet komolyságának és a megoldás sürgősségének tudatában közölte, hogy akár éjfélig is rendelkezésre tud állni, ha szükséges. Szombathelyi látogatása előtt kihallgatást kért a kormányzótól, akitől engedélyt kapott arra, hogy a kormányalakítás szempontjából szóba jöhető fent nevezett politikusok névsorát közölhesse Veesenmayerrel. E kormányzói kihallgatás során módosította délután tett, a hadművelleti helyzetre vonatkozó jelentését, mivel Mohileven kívül még másik három helyen is átkeltek a szovjet csapatok a Dnyeszteren.⁹⁷ Hogy az új magyar kormány kinevezésének újból nyomatékot adjon, a vezérkar főnöke tájékoztatta a kormányzót arról, hogy az angol rádió bejelentette Budapest bombázását. A kihallgatás éjjel ért véget, de Veesenmayer aznap már nem kérte Szombathelyt.⁹⁸

Másnap, azaz március 21-én délelőtt viszont sor került erre. A beszélgetést azzal kezdte, hogy Szombathelyi az új magyar kormány mellett is maradjon meg vezérkarfőnöki minőségében. Erre Szombathelyi vezérezredes megkérdezte, hogy ki lesz az új miniszterelnök és a honvédelmi miniszter. Veesenmayer az előbbi Sztójay,⁹⁹ az utóbbit Rátz Jenő¹⁰⁰ személyében jelölte meg. Szombathelyi vezérezredes úgy határozott, hogy továbbra is megmarad a vezérkarfőnöki beosztásban, ha ezt a kormányzó is úgy akarja. Ezután Veesenmayer felolvasta az új kormány általa javasolt tagjainak névsorát. Szombathelyi naplófeljegyzése nem árul el közelebbi a tagok névsoráról, csak annyit, hogy sokan a Kállay-kormánytagjai voltak, új nevekként pedig Rátzot és Ruszkayt¹⁰¹ jelöli meg, az utóbbit belügyminiszternek szemelte ki Veesenmayer. A vezérkar főnöke ekkor közölte, hogy a kormánynévsort elfogadhatónak tartja, Ruszkay kivételével, mert az ő kinevezéséhez Horthy nem fog hozzájárulni. A német követ erre kijelentette, hogy a közölt névsor így is nagy kompromisszum eredménye, most már Horthynak is engednie kellene. Szombathelyi vezérezredes felhívta Veesenmayer figyelmét arra, hogy a „kormányzó megtartása rendkívül fontos, mert a magyar királyi honvédség vele áll vagy bukik. Ha ő nincs, vagy nem lesz a helyén, akkor a honvédség szétszalad, pártokra szakad, mert aligha fogunk találni embert, akire a honvédség egyöntetűen felelősködne. Ránk is egy partizán korszak szakadhatna, amelybe a nemzet belepesztulna, s amelyből senkinek sem lenne haszna.”¹⁰² Az ellentétek mielőbbi kiküszöbölése érdekében – érvelt – a hadászati helyzetre kell tekintettel lenni.¹⁰³

Irodájába visszatérve Szombathelyi vezérezredes telefonon értesítette a kormányzót a Veesenmayer-nél lefolyt tárgyalásról és az új kormánylistáról. Horthy határozottan kijelen-

⁹⁷ Ismét csak a naplójellegből kifolyólag szerepelhet Szombathelyi fenti jelentésében az az információ, hogy a szovjet csapatok Dnyeszteren való átkelésének hírére „Bukarestben állítólag nagy kavargás van és Antonescu marsall is lemondott volna”. HL Personalia dr. Kardos János ügyvéd hagyatéka. 251. doboz. Szombathelyi március 22-i feljegyzése a klessheimi tárgyalásokról. 20.

⁹⁸ Uo. 19–20.

⁹⁹ Ekkor tehát már Veesenmayer is elfogadta, hogy Imrédy helyett Sztójay legyen a kormányfő, hiszen március 20-i, Ribbentropnak tett jelentésében leszögezte: nem ért egyet az átmeneti kormány alakításának Horthy által felvetett javaslatával, mert ez „bizonytalan időre elodázná a helyzet egyértelmű tisztázását”. Ránki–Pamlényi–Tilkovszky–Juhász: *Wilhelmstrasse*, 787.

¹⁰⁰ Szombathelyi vezérkarfőnöksége idején Rátz Jenő (1882–1952) nyugállományú gyalogsági tábornok, a Magyar Megújulás Pártjának egyik helyettes vezetője.

¹⁰¹ Szombathelyi vezérkarfőnöksége idején Ruszkay Jenő (1887–1946) altábornagyi rendfokozatáról lemondott, a Magyar Nemzeti Szocialista Párt prominens politikusa.

¹⁰² Szombathelyi már a klessheimi tárgyalások során is a fenti okokból ragaszkodott Horthy helyén maradásához, ahogyan láthattuk.

¹⁰³ HL Personalia dr. Kardos János ügyvéd hagyatéka. 251. doboz. Szombathelyi március 22-i feljegyzése a klessheimi tárgyalásokról. 20–22.

tette, hogy ő új kormányt nem nevez ki, csak hivatalnokkormányral fog kormányozni, „és magának a hadsereget tartja fenn, mert szerinte legfontosabb a hadsereg egysége”. A vezérkar főnöke ekkor felhívta a kormányzó figyelmét arra, hogy a valóság útján járjon. „Hogy ez a valóság milyen brutális és milyen durva, azt Klessheimben nekünk bőven volt alkalmunk tapasztalni.” Hitler nem hagyott kétséget: ha Horthy lemond, akkor Magyarország, valamint kormányzójának és családjának sorsa teljesen bizonytalanná és válságossá válna. „Annál is inkább, mert egy német–magyar konfliktusba bizonyára a szomszéd államok is beleszólnának.” A kormányzó távozásával a németek megszüntetnék a magyar állami életet, az ország könnyen Olaszország sorsára juthat, azaz pártokra szakadhat, és polgárháborúban pusztulhat el.¹⁰⁴ A fenti érveken kívül Szombathelyi vezérezredes megpróbált Horthy lelkiismeretére is hatni: a kormányzó már csak azért sem mondhat le, mert „a nemzet választotta meg és a nemzetnek éppen ilyen súlyos és válságos időkből van szüksége kormányzóra. [...] Különbön is éppen most, amidőn a bolsevizmus a határaink felé közeledik a Főméltóságú Úr nem állhat félre, aki a bolsevizmus elleni harcnak a kezdeményezője volt.” Ez éppen olyan nagy hiba lenne a vezérkar főnöke szerint, mint amit a németek éppen most követtek el, azaz hátba döftek bennünket, amikor a közeledő veszély hatására mozgósítottunk.¹⁰⁵ Szombathelyi vezérezredes nyomatékosan kérte Horthyt, hogy Veesenmayer – aki hamarosan személyesen is fel fogja keresni a kormányzót – javaslatát megértéssel fogadja, és ne szakítsa meg a tárgyalásokat. A vezérkar főnöke szerint „a fontos az, hogy minél előbb kormányunk legyen”. A kormányzó erre megértő választ adott, és mielőtt letette a telefonkagylót, közölte Szombathelyivel, hogy éppen most jelentik be nála a német követet.¹⁰⁶

Ezután a vezérkar főnöke maga is a kormányzóságra sietett, mert kíváncsi volt, hogy mi lesz Horthy és Veesenmayer tárgyalásainak végeredménye. Elhatározott szándéka volt, hogy amennyiben szakításra kerülne a sor, bemegy a kormányzóhoz, és a megegyezés irányába presszionálja, amint tette ezt Hitlerrel is Klessheimben két nappal korábban. Szombathelyi a kormányzói kihallgatás végeztével találkozott Veesenmayerrel, majd bement a kormányzóhoz is, és mindketten úgy nyilatkoztak, hogy lehetséges a megegyezés. Horthy kijelentette, „hogy Ruzskajnt nem vállalja, Rátzot inkább belügyminiszternek szeretné látni és Csatayt óhajtáná továbbra is honvédelmi miniszternek megtartani”. A vezérkar főnöke ekkor tájékoztatta a kormányzót a katonai helyzet alakulásáról, majd bejelentette, hogy a IX. hadtest, valamint a 20. és 13. hadosztályok mozgósítására tesz a honvédelmi miniszternek javaslatot, amivel Horthy egyetértett.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Veesenmayer március 20-án este Horthy előtt sem hagyott kétséget afelől, hogy a hivatalnokkormányra való hivatkozással elért időhúzásnak „esetleg súlyos következményei lehetnek”. Ránki-Pamlényi–Tilkovszky–Juhász: *Wilhelmstrasse*, 787.

¹⁰⁵ A kormányzó 1944. január 6-án hagyta jóvá az 1. magyar hadsereg részleges mozgósítását, mely a 16. és 24. gyaloghadosztályra, az 1. és 2. hegyi dandárra, a 2. páncélosadosztályra, illetve néhány hadsereg közvetlen alakulatra vonatkozott. Dálnoki Veress Lajos: *Magyarország honvédelme a II. világháború előtt és alatt (1920–1945)*. München, 1974. 2. k. 183–185. A 16. és 24. gyaloghadosztályok, valamint a 2. hegyi dandár mozgósítását február 15-e előtt rendelte el Horthy, és arra február 18-tól került sor. MOL K 27 1944. február 15-i minisztertanácsi jegyzőkönyv. A 16. és 24. hadosztályt, valamint a 2. hegyi dandárt március elején került helyezették ki Kárpátaljára. HL VKF 1944 1. oszt. 7/sz. n.

¹⁰⁶ HL Personalia dr. Kardos János ügyvéd hagyatéka. 251. doboz. Szombathelyi március 22-i feljegyzése a klessheimi tárgyalásokról. 22–23.

¹⁰⁷ Uo. 23–24.

Szombathelyi vezérezredes után Sztójay Döme jelent meg a kormányzónál, és sikerült a kormánytagok kijelölésében megegyezniük.¹⁰⁸ Sztójay a kormányzói kihallgatás végeztével Szombathelyi lakására ment, ahol együtt ebédeltek. Az ebéd alatt és után megkezdte a kormányalakítással kapcsolatos tárgyalásait, és a vezérkar főnökének lakására kérte egymás után Reményi-Schnellert, Szászt, Hóman Bálintot,¹⁰⁹ Radocsay Lászlót¹¹⁰ és Jurcseket. A megbeszélések este fél hatig Szombathelyi lakásán, majd a miniszterelnökségen folytatódtak, egészen március 22-én reggel 4 óráig.¹¹¹ Végül délelőtt sikerült határozni a végleges kormánynévsor felől, így ugyanaznap délután 5 órakor tehető le esküjét a Sztójay-kormány.

Szombathelyi vezérezredes maga összegzi naplójában, hogy miért vállalt oroszánrészről a klessheimi tárgyalások során és a Sztójay-kormány megalakításában: mindenképpen el akarta kerülni, hogy Magyarországon polgárháború törjön ki, vagy szakításra kerüljön sor a németekkel, mivel azzal két front közé kerülhetett volna az ország. A kormány megalakulása után lezárult az a politikai szerep, amelyet ezekben a sorsdöntő napokban magára vállalt.¹¹²

Szombathelyi véleménye szerint „a németek brutális, ellenséges és megszegyenítő eljárása felesleges volt, mert céljukat másként is elérhették volna. Ez valószínűleg sok magyar lélekben hoz kiábrándulást és sokan rá fognak jönni arra, hogy mégis csak más magyarnak lenni, mint németnek lenni.” Ugyanakkor azt is hozzáteszi, hogy ha az új viszonyokba Magyarország ügyesen illeszkedik bele, egyrészt fennmarad állami léte, emellett pedig olyan szociális és gazdasági haladásban lehet része, amilyenre a maga erejéből soha nem lett volna képes.¹¹³ Visszatekintve az elmúlt húsz esztendő magyarországi eseményeire, negatív mérleget von: „...a lebukott liberális érának az alja rakódott le”, „sajnos sem nemzetiek, sem keresztények nem lettünk, de pacifisták és spekulánsok igen. A békés revízió gondolata hamis patriotizmust és humanizmust alakított ki bennünk.” Ez az új, hideg szél azonban, ami Szombathelyi szerint most fog beáramlani a Duna-medencébe, ugyan „sok mindent lefagyaszt” majd, „de másrészt sok gennygóc fog megszűnni, mely a nemzet életét, de különösen lelkijét mérgezte meg”. Nagyon kemény gondolatok ezek attól a Szombathelyitől, aki a nemzetiszocializmustól és mindenfajta radikális politikai áramlattól távol tartotta magát, ugyanakkor kijelentése arról tanúskodnak, hogy szembesült a Horthy-korszak politikai-társadalmi visszasságaival, meg nem oldott problémáival, melyek közül két területre ő maga is nagyon érzékenyen reagált: a szociális helyzetre és a katonaság, illetve pacifista szellem befolyására a magyar közgondolkodásban. Ezekre várt gyógyírt az új rendszertől, melyekre az addigi történelmi tapasztalatok alapján a német típusú államberendezkedés „hatathatos” válaszokat adott. S még valamiben várt támogatást a németektől, a kialakult helyzet

¹⁰⁸ Tehát ekkor – március 21-én dél körül – dőlt el végelegesen, hogy Sztójay fog kormányt alakítani.

¹⁰⁹ Hóman Bálint (1885–1951) történétíró, egyetemi tanár, az MTA igazgató tagja, 1932–1942 között (rövid megszakításokkal) vallás- és közoktatásügyi miniszter.

¹¹⁰ Radocsay László (1878–1968) 1939 novembere és 1944 márciusa között igazságügyi miniszter, majd 1944 áprilisától az Országos Központi Hitelszövetkezet igazgatóságának elnöke.

¹¹¹ A tárgyalások végeredményben eredménytelenül zárultak, mert a kultusz- és az igazságügyi miniszteri poszt még mindig betöltetlen maradt.

¹¹² HL Personalia dr. Kardos János ügyvéd hagyatéka. 251. doboz. Szombathelyi március 22-i feljegyzése a klessheimi tárgyalásokról. 24–25.

¹¹³ Hogy pontosan mit ért ezen a vezérkar főnöke, az nem derül ki egyértelműen a szövegből. Valószínűleg Szombathelyi is reménykedett abban, hogy a német megszállás és az általa ránk kényszerített rendszer ugyanolyan felemelkedést fog hozni az említett területeken, mint amilyeneket hozott az 1930-as évek Németországának.

realitását tudomásul véve: a német megszállással a kérdés eldőlt, az ország sorsát a keleti hadszíntér eseményei fogják eldönteni, sorsközösségben a németekkel, ahogy 1918-ban.¹¹⁴

Ugyanakkor a fenti gondolatok mérlegét megvonva nem jelenthetjük ki, hogy Szombathelyi az eddigi, erők megőrzésére törekvő politikája helyett most már a mindenáron való kitarás és a németek mellett való feltétlen menetelés politikáját kívánta követni, s nem vált szélsőjobbaldalivá sem. Kapcsolatot tartott fenn az ellenállással,¹¹⁵ és a németek mint megbízhatatlanra tekintettek, csak ideig-óráig volt rá szükségük, amíg a helyzet konszolidálódik katonai vonalon, ezután elmozdították pozíciójából. Szombathelyi fenti kijelentéseit vizsgálva inkább arról lehet szó, hogy a sokkhatás következtében, melyet a német megszállás és addigi katonapolitikájának kudarca okozott, kereste azokat a tényezőket, amelyeket pozitívnak ítéltetett a kialakult helyzetben, s a rá annyira jellemző tépelődés, önellentmondásba keveredés szülte a fent rögzített gondolatokat.

Ezután annak a kérdésnek a vizsgálatára tér rá, fegyveres ellenállást kellett volna-e kifejteni a németekkel szemben. Szombathelyi véleménye szerint ezzel az ellenállással a hősi-es elbukást kockáztattunk volna, mely erkölcsileg helyes, hiszen „csak az támadhat fel újból, aki a meghalás kockázatát magára vállalta”, de technikailag teljesen kivitelezhetetlen lett volna. Először is az ellenállásra vonatkozó parancsot a Németországban tartózkodó kormányzó és kísérete magától értetődően nem adhatta ki, s ilyen szándék kinyilvánítása esetén a hazatérésük is teljesen bizonytalanná vált volna. „Hitler nem hagyott kétséget aziránt, hogy ellenállás esetén szomszédaink bevonásával bennünket elintézett volna, és természetesen a Kormányzó Úrral is másként bántak volna el.” A vezérkar főnökének megítélése szerint a németek rövid, pár napig tartó harcok után megtörték volna a honvédség ellenállását, s ezután azt lefegyverezték volna. Sor került volna a Volksbund felfegyverezésére, s egyúttal egy kiáltvány kibocsátásra is, mely a honvédségben korábban szolgálók közül önkéntesek jelentkezését hirdette volna ki. Erre a felhívásra biztosan sokan jelentkeztek is volna, ellenben akik nem, azok előbb-utóbb ellenállásra szánták volna el magukat, így partizánmozgalom, ezáltal pedig polgárháború bontakozott volna ki Magyarországon, melynek katasztrofális következményei lettek volna a nemzet szempontjából.¹¹⁶

A fenti negatív következmények mellett csak feltételezett, bizonytalan kimenetelű pozitív következményekkel járt volna a németekkel szembeni ellenállás. Szombathelyi Ferenc okoskodásnak bélyegzi azt a gondolatmenetet, mely szerint „a hősi elbukás után számíthatunk volna ellenségeink, de különösen az angolszászok szimpátiájára”. E kijelentés már csak azért is figyelmen kívül hagyható magyar szempontból, „mert hiszen a mi sorsunk elsősorban az oroszok elleni háború kimenetelétől függ, és ezenkívül Benessel,¹¹⁷ Titóval¹¹⁸ és talán a románokkal is versenyt futni már nem tudunk. Erről már lemaradtunk” – állapítja

¹¹⁴ HL Personalia dr. Kardos János ügyvéd hagyatéka. 251. doboz. Szombathelyi március 22-i feljegyzése a klessheimi tárgyalásokról. 25–27.

¹¹⁵ ÁBTL V-101594/1. Szemes István 1946. március 28-i vallomása.

¹¹⁶ HL Personalia dr. Kardos János ügyvéd hagyatéka. 251. doboz. Szombathelyi március 22-i feljegyzése a klessheimi tárgyalásokról. 27–28.

¹¹⁷ Edvard Beneš (1884–1948) Csehszlovákia köztársasági elnöke 1935 és 1938 között. A müncheni egyezmény hatására a Szovjetunióban látta a csehszlovák függetlenség fő biztosítékát, így a II. világháború alatt mint a csehszlovák emigráns kormány miniszterelnöke ennek megfelelő politikát folytatott. 1943-ban barátsági szerződést írt alá a Szovjetunióval.

¹¹⁸ Josip Broz Tito (1892–1980) 1937-től a Jugoszláv Kommunista Párt főtitkára, 1941-től a németek elleni kommunista partizánmozgalom parancsnoka.

meg keserűen. Az ellenállás végeredménye tehát egy szétdarabolt, kivézett ország lett volna, mely „vérében fetrengve várta volna azt, hogy ki mit akar vele kezdeni”.¹¹⁹

Ezzel szemben az a tény, hogy nem került sor végzetes szakításra a németekkel, biztosította a magyar állami lét továbbélését és a szuverenitás bizonyos elemeit: a kormányzó a helyén maradhatott, és létezett önálló magyar kormány, még ha ezek működésükben korlátozva is voltak. Ezek pedig a két legfontosabb tényezőt biztosították, melyekkel elkerülhetőnek látszott egy katasztrofális, 1918–1919-hez hasonló összeomlás: a nemzet egységét és a magyar haderő fennmaradását, melyek egy későbbi lehetséges kibontakozásnak mindenképpen az alapját képezhették, „mert akinek ideje van, annak élete van”.¹²⁰ Hogy ezt a korlátozott szuverenitást mikor és milyen módon sikerül majd felhasználni, az a szerencsétől is függ. Egy azonban bizonyos a vezérkar főnöke szerint: ha meggondolatlan kalandba ugrottunk volna bele a németekkel szembeni ellenállással, akkor a szuverenitás fenti kellékei közül a legfontosabbal, azaz magyar haderővel, már bizonyosan nem rendelkezünk volna, mert a fegyvert kiütötték volna kezünkéből.¹²¹ Ez a gondolatmenet biztosítása vezette tehát Szombathelyi vezérezredest a klesssheimi tárgyalások során, majd hazatérve a megszállás első napjaiban, amikor az új magyar kormány megalakítása volt napirenden. A fenti tényezők miatt tartotta volna katasztrofálisnak a németekkel való szembefordulást.

Az új helyzetet mérlegelve Szombathelyi Ferenc természetesen tisztában volt azzal, hogy nem folytathatja a németekkel szemben az erők megőrzésének politikáját olyan mértékben, mint tette azt vezérkarfőnöki működésének korábbi időszakában. Azaz a németek felé teljesíteni kell, ami a jelen helyzetben a magyar haderő ütőképes részeinek mozgósítását jelentette. Szombathelyi vezérkarfőnöki működése hátralévő időszakának és a németek általi elmozdítása okainak elemzése külön tanulmány tárgyát képezheti, ezért lezárásként csak annyit rögzítenénk: Szombathelyi elmozdítására végül német nyomásra 1944 áprilisában került sor. A németek ekkor már elegendő információval rendelkeztek arra vonatkozóan, hogy Szombathelyi katonai vonalon – csakúgy, mint Kállay politikai tekintetben – kettős játékot űzött: látszólagos teljesítést a németek felé, közben az erőtényezők figyelembevételével a sajátágosan magyar érdekekért küzdeni. Propagandisztikus okokból a Honvédségi Közlönyben 1944. április 19-i közleménye szerint a kormányzó hosszú szolgálati idejére hivatkozással, saját kérésére mentette fel. Nem sokkal később bujkálni kényszerült, s megkezdődött kálváriája, az egymást követő perek sorozata, többszöri elhurcolása, mely végül kivégzéséhez vezetett.

---

¹¹⁹ HL Personalia dr. Kardos János ügyvéd hagyatéka. 251. doboz. Szombathelyi március 22-i feljegyzése a klesssheimi tárgyalásokról. 28–29.

¹²⁰ Szombathelyi fenti véleményével teljes mértékben megegyezően nyilatkozott Kállay az 1944. március 19-i koronatanácson: „Ma a lényeg nem a kormányon van, hanem a hadseregen és hogyan tudjuk a hadsereget átmenteni, hogy az be ne olvadjon a német hadseregbe. A magyar jövődő biztosító a hadsereg. Nem szabad a hadsereg egységét megbontani.” MOL K 27 1944. március 19-i koronatanácsi jegyzőkönyv.

¹²¹ HL Personalia dr. Kardos János ügyvéd hagyatéka. 251. doboz. Szombathelyi március 22-i feljegyzése a klesssheimi tárgyalásokról. 29.

JÓZSEF KALÓ

“The one, who has time, has life.” The role of Colonel-General Ferenc Szombathelyi in the German occupation of Hungary and the formation of the Sztójay government

The guiding principle of the military policy represented by Colonel-General Ferenc Szombathelyi, who had led the General Staff of the Hungarian army since the autumn of 1941, was the preservation of the Hungarian forces in order to avoid the tragedy of 1918-1920. However, the German occupation of Hungary radically changed the circumstances.

Focusing on the situation of the Chief of Staff of the Hungarian army and the political leadership, the paper describes the antecedents of the occupation, the available information and the hypotheses that were formed on the basis of these. It concentrates on the following main questions: given the situation in the Eastern Front is the German military leadership really willing to carry on with the occupation of the country or does it just use the forces lining up near the Hungarian borders for political blackmail? Is the Hungarian army capable of successfully opposing the German forces?

Looking for the answers to the questions, it discusses the invitation to the Klessheim negotiations, the dilemma of accepting or refusing the invitation, and describes the views members of the Hungarian political and military leadership had on the issue. The paper delineates the reasons why the invitation was accepted, shows the arguments for it, and the important role the Chief of Staff played in the process. Then it gives a detailed analysis of the Klessheim negotiations, focusing on the trap, the obvious blackmail devised by Hitler on the one hand, and the possible Hungarian responses on the other. What possible consequences would have followed from refusing the occupation, or what possibilities for revival did follow or could have followed from accepting the compromise of the occupation? Even in the description and detailed analysis of the negotiations, the main focus remains on the situation, the role and the goals of the Chief of Staff. The consequences of a refusal would have ruined, at a stroke, all the results that Colonel-General Ferenc Szombathelyi had achieved as Chief of Staff. It was this conviction that influenced his decision during the negotiations and the events to come, and he decided to follow the policy of siding with the Germans in order to maintain the possibility of a future (even anti-German) revival.

Using Ferenc Szombathelyi's previously unexploited handwritten notes, we can draw a more precise and detailed picture of the negotiations about the creation of the new Hungarian government, the role the Chief of Staff played in this as well as the relationship of the governor and his Chief of Staff. The paper ends with Colonel-General Szombathelyi's analysis of the events, also on the basis of his diary notes. In these, the Chief of Staff explains why he played a major role in the creation of the Sztójay government during the Klessheim negotiations, that is, as a soldier why he got involved in politics. He writes with unvarnished sincerity about his impressions, especially the brutal, hostile and disappointing behavior of the Germans, and the consequences to be drawn from this, which will certainly influence public opinion in Hungary. He describes why it was necessary to accept the compromise of occupation, what he believes to be the remaining foundations for a future revival, and what military and political consequences might ensue. After a detailed analysis of armed opposition, he concludes that under the given circumstances it would have been completely insupportable and would have led to catastrophic consequences. Drawing up a balance of his thoughts, we can claim that Ferenc Szombathelyi, while bearing in mind the pressure to favor the German side, wanted to carry on with the military policy he had followed since 1914, and he was hoping for a future revival, but his chances for realizing this were lost when he was removed from office by the Germans.